

# Hangadó birodalomfél vagy néma tartomány?

Somogyi Éva: *Hagyomány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. (A múlt ösvényén. Sorozatszerk. Gyáni Gábor.) L'Harmattan, Budapest, 2006. 255 old.*

Jelen könyv a szerzőnek a dualizmus korát, közelebbről a közös kormányzati intézmények történetét feldolgozó kutatásainak újabb jelentős állomása. Somogyi Éva forrásfeltáró kutatásainak alapvető eredménye a közös minisztertanács jegyzőkönyveinek kiadása, míg a közös minisztériumok kialakulását és működését feltáró történeti rekonstrukcióját korábbi könyvében (*Kormányzati rendszer a dualista Habsburg Monarchiában. A közös minisztertanács, 1867–1906, 1996*) alkotta meg. Ez a kötet a korábbi folytatásának s egyben a forrásanyag (és a hozzá tartozó szakirodalmi bázis) új szempontok felől való kiaknázásának tekinthető. Ezen új nézőpontok alapján elsősorban a *Ballhausplatz* intézményrendszerének speciálisan magyar vonatkozású elemei, a magyarnak számító hivatalok, tisztségek, tisztségviselők kerülnek a történetíró figyelmének előterébe.

A szerző fő munkahipotézise, amelyet maradéktalanul sikerül igazolnia, az, hogy a kiegyezés politikai működését lehetetlen az 1867–1868-as törvénykezési rendelkezések alapján megérteni: „a 67-es rendezés keret, amit tartalommal a következő évek töltenek ki” (41. old.). Továbbá okadatulja felismerését, hogy a kiegyezés műve valójában két lépcsőben épült ki, és ennél fogva „[a] rendszer külső és belső feltételei 1871-ben szilárdultak meg, amikor a Monarchia kibékült Németországgal, és a szűkebb Ausztriában leszámoltak a német hegemoniát veszélyeztető föderalista törekvésekkel” (52. old.). Új belátása, hogy a közös ügyek paritásos keze-

lése sok szempontból csupán szokásjogon alapult, ami a közös külügy- és pénzügyminiszterek nemzeti hovatartozás szerinti vetésforgóját eredményezte például (48. old.).

Ezek az általános következtetések két esettanulmányba ágyazódnak be, illetve azokból bomlanak ki, amelyek a dualizmus kori intézménytörténet talán két leghomályosabb elemét érintik: a delegációkat és a király személye körüli minisztériumot.

A delegáció intézményének kialakulását Somogyi Éva a gondolat 1862–1863-ra tehető felbukkanásától követi nyomon. Kimutatja, hogy „[a] delegáció keletkezéstörténete a »Béccsel«, az osztrák kormányvaló alku döntő eleme” (15. old.) volt a kiegyezés előkészítése során. Tisztázza működésének létalapját és ritmusát: páratlan évben Ausztriában (Bécsben), páros évben Pesten gyűltek össze, hogy három–hat hét alatt megvitassák és megszavazzák a költségvetést. Kimutatja e rendszer anomáliáit, jelesül, hogy olyan (elsősorban katonai) költségekhez kellett a delegációknak megadniuk hozzájárulásukat, amelyek túlnyúltak egy évre terjedő kompetenciájukon (43. old.). Jól mutatja az intézmény súlytalanságát, hogy a világháború alatt össze sem hívták (63. old.). A szerző egyértelművé teszi: a delegáció fő létalapját az adta meg, hogy a magyar elitnek fontosabb volt a különállás, mint a parlamentarizmus: „[a] magyarok félelme egy birodalmi parlamenttől sajátos módon találkozott az uralkodó abszolutista ambícióival” (40. old.).

A király személye körüli minisztérium fennállását illetően Somogyi Éva tisztázta, hogy létének oka nem feladata, hanem maga a létezése volt, amellyel a jogfolytonosságot teremtette meg, mintegy „az ország protokollhivatala”-ként (73. old.).

A kötet második, eszme- és mentalitás-történeti szempontból is újszerű vizsgáldá-

sokat nyújtó része a közös intézményekben szolgáló magyar hivatalnokokkal foglalkozik. E tekintetben a kutatások szaktörténeti kérdéseken túlmutató, az egész dualizmus kori szellemi élet, irodalmi termelés, publicisztika stb. szempontjából jelentős felismeréseként értékelhető annak kimutatása, hogy a magyarok számára a dinasztiahűség olyan döntés volt, amely lehetővé tette az állam iránti lojalitást anélkül, hogy osztrákká kellett volna válniuk (89. old.). Somogyi Éva tekintélyes forrásbázis (eddig kiaknázatlan naplók, levelezés, diplomáciai iratanyag) alapján szolgáltat adatokat a közös minisztériumokban, diplomáciai állomáshelyeken szolgáló magyar hivatalnokok számáról, számarányáról, életútjáról vagy akár kulturális-irodalmi tevékenységéről. A vizsgálódások egyetlen fő kérdés megválaszolására irányulnak: miféle nemzeti vagy nemzetekfeletti identitással rendelkeztek a birodalmi államapparátus e magyarként számon tartott, a kötelező parítás elve alapján kinevezett főtisztviselői? A portrék – Cziráky Béla, Szécsen Miklós, Orczy Béla, Dóczy Lajos és mások arcéle – remekbe szabott miniatűrök, amelyek esetében egy-egy vonás, egy-egy fél mondatos adalék felrajzoláshoz hosszú levéltári kutatásokra volt szükség. Személyes sorsok példázzák a k. u. k.-identitás lehetőségét és valóságát, mint például Mérey Kajetáné, aki sem a magyar honvédségben, sem a *Landwehr*ben nem akart szolgálni: „[h]ónapokig munkálkodott azon, hogy [...] tartalékosként a közös hadseregben maradjon – hiszen lelkében a birodalom állampolgára (ha jog szerint ilyen nem létezett is) és az (össz)osztrák nemzet tagja volt, amely csak a közös hadseregben meg a közös hivatalokban tenyészett” (110. old.).

Somogyi Éva összegzése értelmében e tisztviselők a parítás elve miatt éppen hogy meg kellett maradjanak magyar identitásukban (119. old.), illetve a második generációt már eleve efféle „dísz”-magyarságra nevelték ki (179. old.). A diplomatapálya, amint a szerző láttatja, ugyancsak az uralkodó

iránti személyes lojalitást követelte meg. Az a tény és követelmény, hogy a diplomáciai kar az uralkodóhoz, nem pedig az államhoz kellett hogy hű legyen, eredményezte azt, hogy a diplomaták 1848–1849 forradalmaitól vagy más politikai változásoktól függetlenül adott esetben a helyükön maradhattak és maradtak (179. old.). Az esettanulmányok alapján kiviláglik, hogy a közös ügyek korában „az identitások komplikáltabbak és összetettebbek, mint ahogyan általában gondoljuk, és semmiképpen sem lehet normákat felállítani, s meghatározni az »igazi« magyar vagy összbirodalmi identitás kritériumait” (237. old.).

A kötet egyik fő újdonságát és erényét, legalábbis a recenzens számára, szerzőjének a tárgyhoz való viszonyában észrevehető, visszafogottan, de mégis határozottan érezhető elmozdulás jelenti. A források szinte teljes körű feltárása nyomán az esemény- és intézménytörténet rekonstruálódott történése e kötetben, a szakszerűség maradéktalan fenntartása mellett, igazi történetíróvá válik. Értékel és ítél: nem vagy nemcsak konklúzióiban, hanem szóhasználatában, elbeszélésének ritmusában is. Felvállalja a minősítést, értékítéletet fogalmaz meg egy korszak politikai kultúrájáról, reményeiről, illúzióiról. Elsősorban, természetesen, magyar reményekről és ábrándokról van szó. Ezek kései megragadásához vagy akár leleplezéséhez nem a forrásoktól való eltávolodáson, hanem ellenkezőleg, egy még szorosabb és körültekintőbb, a keletkező forrásszöveg alakulására, az egykori szerzők egyes szavakon való, nemritkán hosszas vitatkozására is tekintettel levő olvasaton keresztül vezetett az út.

Így születettek meg azok a tárgyilagoságukban meggondolkodtató mondatok, amelyek történeti emlékezetünk számára kitüntetett szövegeknek, Jókai Mór, Ady Endre vagy akár Krúdy Gyula Monarchia- és Bécs-képének trény-alapzatát világítják meg: „[a] magyarok számára, minden fenntartásuk ellenére, amellyel a közös intézmények iránt viseltetnek, a delegációs ülés

a magyar paritás ritka ünnepe, kétévenként ismétlődő illúzió, hogy Pest a birodalomnak Béccsel egyenrangú székvárosa” (33. old). [...] „A bizonyítás kényszere hajtja őket és a görcsös igyekezet kikövetelni az egyenjogúságot, hogy a főudvarmesteri hivatal s a külügyminisztérium elnöki osztálya a magyar delegációval magyar nyelven levelezzon, becsempészni a delegációs határozatokba a »Magyar–Osztrák Monarchia« kifejezést, a paritásnak, illetve vágyálmának e vitatható közjogi elnevezésben megmutatkozó keverékét.” (33–34. old.)

Somogyi Éva könyve egyértelművé teszi, hogy a magyar politikai elit a szimbolikus politizálás terén elvesztette a dualizmus kori osztrák–magyar vetélkedést, és ennek tudatában is volt. Mint ahogy azt is láttatja, hogy másfelől az osztrák elit és közvélemény viszont 1867-et élte meg vereségként (122. old.), s éppen emiatt volt nagy tétje a későbbi szimbolikus győzelmeknek.

E felismerésekből azután egy egész sereg dolog következhet, vagy kerülhet élesebb megvilágításba, amelyek a dualizmus-kutatások jelenlegi irányait is érintik. A dualizmus kori osztrák–magyar viszony, lássuk be, mindmáig csak a magyaroknak probléma. Az osztrák történetírás a szimbolikus győztesek pozíciójába helyezkedik bele, amikor újabb a kolonializmus-kutatás eszköztárával is közelít a régi Ausztria nemzetiségi

kaleidoszkópjához. Ebből következik, hogy gyakran a „Kelet”, a „Fél-Ázsia” – Bosznia-Hercegovina, Galícia, Bukovina – felé fordulva igyekszik feltárni önnön osztrák-német kulturális azonosságának történeti aspektusait, előszeretettel támaszkodván a mindenkori gyarmatosítottak nyelvi kiszolgáltatottságáról, szimbolikus „némaságáról” megfogalmazott angolszász szakirodalmi belátásokra. E perspektívából Magyarország csak e néma tartományok egyikeként tarthat számot az érdeklődésre.

A magyar történetírói hagyomány ezzel szemben elsősorban az osztrák–magyar együttélés közjoga iránt érdeklődik hagyományosan, s azokat az elemeket tartja kiemelésre érdemesnek a történeti tudat formálása-formálódása szempontjából, amelyekből a magyar birodalomfél egyenrangú vagy akár hangadó szerepe derülhet ki. Somogyi Éva kimutatta, hogy mindkét megközelítésmód csupán rész-igazságok kimondását teszi lehetővé. A diplomácia- és politikatörténet forrásanyaga alapján is lehetőség nyílik a politikatörténet-írás kérdésfeltevéseitől való eltávolodásra és új következtetések levonására, a Habsburg birodalmi identitás évszázados problémahagyományára tekintve.

GÁNGÓ GÁBOR



## Számunk szerzői

FENYŐ ISTVÁN	irodalomtörténész, MTA Irodalomtudományi Intézet, Budapest
FERWAGNER PÉTER ÁKOS	történész, SZTE BTK, Szeged
GÁNGÓ GÁBOR	történész-filozófus, MTA Filozófiai Intézet, Budapest
KISS ANDRÁS	levéltáros-történész, Kolozsvár, Románia
MIRU GYÖRGY	történész, DTE BTK, Debrecen
PAP JÓZSEF	történész, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, Eger
POLÁCSKA EDINA	tolmács-fordító – Ph.D. hallgató, Európai Bizottság Fordítási Főigazgatóság – SZTE BTK, Brüsszel–Szeged
RÉVÉSZ ÉVA	Ph.D. hallgató, SZTE BTK, Szeged
GAVRIEL ROSENFELD	történész, USA
STREITMAN KRISZTINA	Ph.D. hallgató, ELTE BTK, Budapest
SZABÓ DÁNIEL	történész, MTA Történettudományi Intézet, Budapest
SZÉLPÁL LÍVIA	Ph.D. hallgató, CEU, Budapest
TUSOR PÉTER	történész, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba
VELICH ANDREA	történész, ELTE BTK, Budapest
VIDA ISTVÁN KORNÉL	történész, DTE Angol–Amerikai Intézet, Debrecen
VOLONCS LÁSZLÓ MIHÁLY	Ph.D. hallgató, SZTE BTK, Szeged

A fordításokat BARNA JÓZSEF és SZÉLPÁL LÍVIA készítette.



# Contents

## *Essays*

JÓZSEF PÁP

“Two Elections in Hungary”. The Social Composition of the Members of Parliament in the Early 20th Century ..... 5

PÉTER TUSOR

The Augustineum and Hungary, 1816–1918 ..... 32

DÁNIEL SZABÓ

Soldiers’ Songs and the First World War ..... 44

EDINA POLÁCSKA

France and Carlism, 1868–1874 ..... 63

## *Workshop*

ISTVÁN KORNÉL VIDA

Sleeping with Abraham Lincoln, or was the Sixteenth President of the United States Homosexual? ..... 86

PÉTER ÁKOS FERWAGNER

Tocqueville and Algeria ..... 104

ISTVÁN FENYŐ

Eötvös and Tocqueville ..... 127

## *Theory and method*

LIVIA SZÉLPÁL

The Future of History: an Introduction to the Theory of Unconventional History ..... 135

GAVRIEL ROSENFELD

Why Do We Ask “What If?” Reflections on the Function of Alternate History ..... 147

## *Beyond our borders*

“...our generation had no options either...” An Interview with András Kiss. (By *László Mihály Voloncs*) ..... 161

A Selected Bibliography of András Kiss’ Works ..... 171

ANDRÁS KISS

A Historical and Clinical Picture of the Transylvanian Principality from about 1611 ..... 179

## Reviews

A Liberal Nationalist Thinker: the Political Journalism of Gusztáv Beksics ( <i>Beksics Gusztáv. Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezetést és a jegyzeteket írta: Müller Rolf. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2005.</i> ) GYÖRGY MIRU .....	187
Churches and Patrons ( <i>Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2003.</i> ) ÉVA RÉVÉSZ .....	190
From the English Reformation to Cromwell ( <i>Szántó György Tibor: Anglikán reformáció, angol forradalom. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2000.; Szántó György Tibor: Oliver Cromwell. Maecenas Könyvkiadó, Budapest, 2005.</i> ) KRISZTINA STREITMAN–ANDREA VELICH .....	192
A Loud Half-Empire or a Silent Province? ( <i>Somogyi Éva: Hagymány és átalakulás. Állam és bürokrácia a dualista Habsburg Monarchiában. A múlt ösvényén. Sorozatszerk. Gyáni Gábor. L'Harmattan, Budapest, 2006.</i> ) GÁBOR GÁNGÓ .....	197
<i>Authors</i> .....	201



# KORALL 27.

2007. május

## VALLÁS, FELEKEZET, TÁRSADALMI STRATÉGIÁK

- |                       |  |
|-----------------------|--|
| Friedrich M. Tenbruck | Vallás a reflexió örvényében   |
| Pozsgai Péter         | Görög és római katolikus nemzetiségek házasságainak jellemzői Torna megyében a 19. század közepén    |
| Welker Árpád          | Zsidó betérések a protestáns felekezetekbe Pesten, 1895 előtt  |
| Kövér György          | Performációk II. „Nemesi társadalom” Tiszaeszláron a jobbágyfelszabadítás után                       |
| Szabó Márton          | A dolgozó mint állampolgár.<br>Fogalomtörténeti tanulmány a magyar szocializmus három korszakaszáról |
| Argejó Éva            | A hatalomnak alávetett test  |
| Hámori Péter          | Férfiak és nők „egy nemes politicumi Testben”.<br>Bárány Péter röpirata a nők választójogáról (1790) |

Megrendelhető: [terjesztes@korall.org](mailto:terjesztes@korall.org)  
Korall Társadalomtörténeti Egyesület  
1113 Budapest, Valkói u. 9.

## **A REGIO 2007. I. számának tartalmából:**

### **MINERVA**

Ernst Gellner: Nacionalizmus-tipológia (ford.: Barabás András)

### **PEREMEK**

Fosztó László: Királyok, papok, újságírók és az angol bárónő – romániai romák a posztszocialista nyilvánosságban

Borbély Sándor: Változó „határjelek” – a péterfalvi cigányok kulturális és etnikus identitása

Szabolcska Orsolya: Sorsunkba zárva

### **MŰHELY**

Olti Ágoston: A Kommunisták Romániai Pártja és a romániai nemzetiségi/területi kérdés a két világháború között

T. Szabó Levente: Egy tárgy nemzetiesítési kísérlete – stratégiák, kontextusok és határok egy értelemadási folyamatban

### **RECENZÍÓK**

Gidó Attila: Kollázs a háromszéki zsidóság történetéről (Féder Zoltán: Zsidók Háromszéken Sepsiszentgyörgy 2006.)

Bognár Zoltán: Autonómia – nem kisiskolás fokon (Győri Szabó Róbert: Autonómia, regionalizmus, kisebbségek, Budapest 2006.)

Gyapay Marianna: Gyógyító királyok a 20. században (Nicolas Mariot könyvéről)

# SIC ITUR AD ASTRA

FIATAL  
TÖRTÉNÉSZEK  
FOLYÓIRATA

*„Párhuzamos történelmek találkozásai.  
Szlovák–magyar kapcsolatok”*

A SIC ITUR AD ASTRA 2006/3–4.  
számának tartalmából:

**VERMES GÁBOR:** A tradicionalizmus és a felvilágosodás keveredése Magyarországon a 18. század második felében

**JANKA BUGAJDOVÁ:** Az alkoholizmus jelensége a szlovák régióban a 20. század elején

**MIRIAM VIRŠINSKA:** A protestáns pátens a magyar és a szlovák történetírás szemszögéből

**TEVESZ LÁSZLÓ:** A magyar nemzetépítés európai kontextusa

*„Történeti Kollégium”*

A SIC ITUR AD ASTRA 2006/1–2.  
számának tartalmából:

**PAPP BARBARA:** „Az a drága Nagy Imre” és „az Erzsébet lány rémséges ruhája”.  
A történeti interjú lehetőségei

**SIMON ZOLTÁN:** A mikrotörténészről. A történetírás konfliktusa a filozófiai abszolút ésszel

**PERÉNYI ROLAND:** A jogtörténettől az „új kultúrtörténetig”. A bűnözés társadalomtörténete

**KÁRMÁN GÁBOR:** Az erdélyi török deákok. Kora újkorai értelmiségiek állami szolgálatban





## *Következő számunk tartalmából*

LÉNÁRT ANDRÁS

„Történetgyűjtés” – Oral history archívumok Magyarországon

BAKÓ BOGLÁRKA

„...megbántam, és az Úristen azt tudja, és megbocsátja nekem...”

S. története egy dél-erdélyi falu új vallási mozgalmáról

SZOKOL RÉKA

„És ha rikoltanék, ki hallaná meg?”

Petrás Mária életútja Diószéntől Budapestig.

ISPÁN ÁGOTA LIDIA

Arisztokrata családok életmódja, életstratégiája 1945 után

TÓTH ESZTER ZSÓFIA

„Mindenki ... úgy ment oda, hogy ez a világcsúcs.”

Munkásnő országgyűlési képviselők megéléstörténetei a szocialista időszakról

Bemutatjuk Ieda Osamu japán Kelet-Európa kutatót

Bolti ár: 650,- Ft  
Előfizetőknek: 500,- Ft



---

A katonadalok integráns részét képezték a 19. századi férfiak hagyománykincsének. Így volt ez a verbuválások és a sorozások idején egyaránt. A katonadalok részben a népi hagyományokhoz, magatartásmódokhoz kapcsolódtak, részben a hadseregen belüli élethez, s már itt ki szeretném emelni, hogy ez utóbbi helyen egy sor külső behatás is befolyásolta őket. Ugyanakkor nem feledkezhetünk el arról sem, hogy amit katonadálnak nevezünk, nem pusztán a férfiközösségek dalkincse volt. Nők is énekelték, s nem csak érintettségük okán. Érintettség alatt azt a tartalmi, később részletesebben kifejtendő momentumot értem, hogy komoly súllyal szerepelt bennük a tőlük való búcsúzás, az irántuk való vágyódás, sőt gyakran női szövegeket is tartalmaznak e dalok, s nem pusztán egyes párbeszédekben.

A katonadalok éneklése, akárcsak a népdaloké, egy-egy eseményhez, helyzethez kötődik. Békeidőben meghatározóak a bevonulási nóták, a kaszárnyadalok s a menetdalok. Az első két típus alapvető jellegzetessége, hogy valahogyan kapcsolódnak az elváláshoz a „civil” lakhelytől, de elsősorban a női hozzátartozóktól, édesanyjától és „kedvestől”. Az apától való búcsúvétel nem jellemző, s a korszak házassági jogi szabályozásából következően (senki sem házasodhat katonai idejének leszolgálása, kiszuperálása vagy túlkorossá válása előtt) a feleség és a gyermek sem bukkan elő ezekben a búcsúdalokban.

Szabó Dániel tanulmányát számunk 44–62. oldalán olvashatják.

---